

Sitasitikas Sass – põline põllumees

ehk kuidas toidu kasvatamine keskkonda
ja meid endid mõjutab

Mina olen sitasitikas Sass, ajast aega põline põllumees. Maailm on minu elu jooksul nii palju muutunud, et kohe pean oma mõtted ritta seadma ja sellest pajatama. Loodan, et Sul, kallis sõber, on püsivust mind ära kuulata.

Et kõik südameilt ära rääkida, pean alustama ajast palju aastaid tagasi. Olin siis alles päris lapseohtu, selline tõugu kasvu putukaalge. Sibilisime ödede-vendadega kambakesi ringi ja vitsutasime põldudel kahe suupoolega sõnnikut süüa – elu oli lust ja lillepidu. Tõepoolest, kõik oli siis väga ilus. Heinamaad haljendasid, kuldsed viljapõllud lainetasid tuules, loodus oli puhas ja õhk kirgas. Ei olnud raskeid põllutöomasinaid, mis oleksid maad tallanud ja õhku saasta paisanud, ega võõraid, inimese loodud keemilisi aineid, mis oleksid loodust nende nägemist mööda ümber kujundanud.

Sitasitikal kulub aastas 14 paari kummikuid. Üks paar on tal jalas, aga ülejäänud 26 tükki on ta piltidele ära kaotanud. Otsi need üles!

Inimene pidas omal ajal loodusest väga lugu. Ta teadis, et kui loodusest ja maalt midagi võtta, tuleb ka vastu anda. Kui põllul midagi kasvatati, siis märgati, kuidas maa sellesse suhtub. Talunikud teadsid, et kui mitu aastat ühe koha peal sama põllutaime kasvatada, väsib maa ära. Tal ei jagu piisavalt vajalikke aineid ja väge, et ühte sorti taimedele pikka aega täpselt samal moel jõudu anda. Vanarahvas teadis, et maad tuleb sõnniku ja muu loodusliku rammuga toita ning sinna iga paari aasta järel teist liiki taimed kasvama panna.

Loomi austati. Maainimesed ei olnud toona jõukas rahvas. Kui peres oli lehm või paar, hobused või lambad, suhtuti nendesse kui pereliikmetesse. Toit ja elamistingimused pidid olema loomad peaaegu sama head kui pererahval endal, sest loomadest sõltus nende suupoolis ja kehakate. Lehmalt saadi piima, lambavillast tehti rõivaid, hobusega künti põldu ja käidi heinateol.

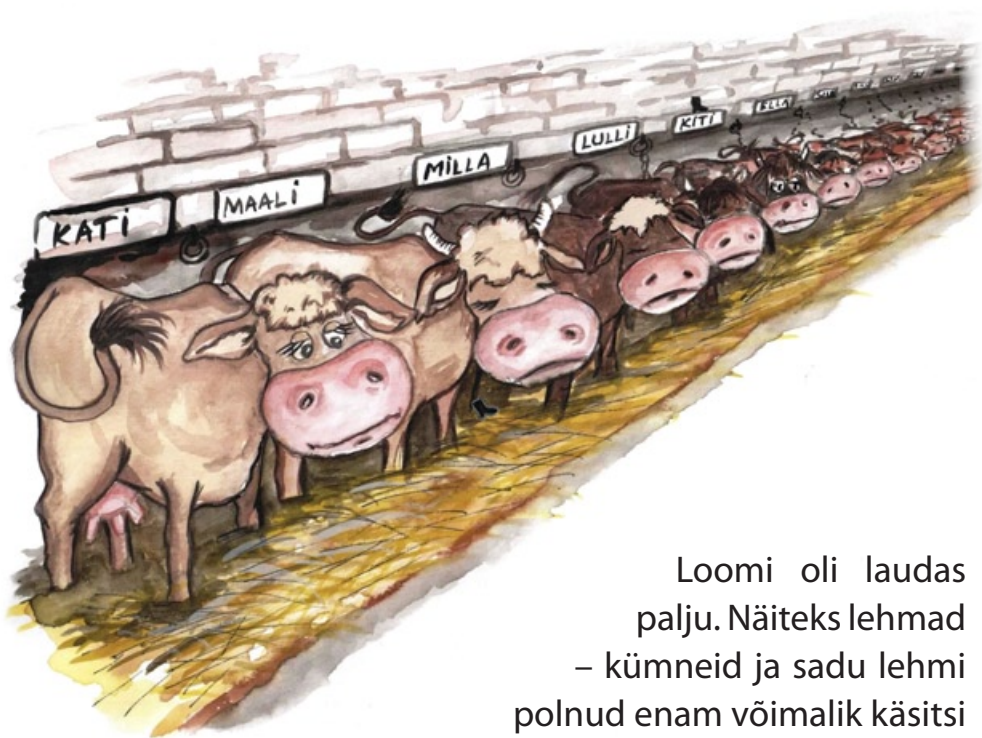
Jah, aja jooksul on toidu kasvatamise kombed tublisti muutunud. Eestimaal ei ole olnud palju võimalusi iseenda peremees olla. Oli aeg, mil maainimesed pidid suutma iseenda kõrvalt ära toita ka mõisarahva. Siis tuli aeg, mil talud inimestelt ära võeti ning kõikide elulaad ja toidulaud pidid ühesuguseks saama. Hakati pidama ühiseid suuri kolhoosipõldusid. Pelgalt hobujõuga ei suudetud enam kogu tööd ära teha. Tulid traktorid, et aina suuremaid maid üha lühema ajaga üles harida.

Kujuta ette kartuli- või porgandipõldu, mis mõnikord laius silmapiirini – kes jõudis seda käsitsi umbrohust puhtana hoida? Eks püüti ka rohida, aga mida rohkem inimesi sündis ja mida suuremaks läks toiduvajadus, seda keerulisemaks see muutus. Hakati kasutama mürke, mis tõrjusid umbrohtu ja kahjulikke putukaid – kuid kahjuks koos nendega ka kasulikke.

Peale mürgitamise hakati põldudele panema ka väetist, mis oli inimeste loodud, mitte vana hea sõnnik. Seda kõike selleks, et põllutaimed kiiremini kasvaksid ja suuremat saaki annaksid.

Ka loomapidamise tavad muutusid. Kui tuli kolhoosiaeg, võeti talupidajatelt loomad ära ning pandi suurtesse kolhoosi lautadesse ja tallidesse. Loomadel ei olnud enam oma peremeest, kes nendega juttu rääkis, neid paitas ja nende eest hoolt kandis. Nüüd hoolitsesid loomade eest karjatalitajad, kuid nendel polnud aega ega võimalust mõelda, kas loom on õnnelik. Tähtis oli, et nad terved oleksid ja võimalikult hästi inimeste toidulauda täiendaksid.

Loomi oli laudas palju. Näiteks lehmad – kümneid ja sadu lehmi polnud enam võimalik käsitsi lüpsta. Võeti appi lüpsimasinad. Ent see tähendas, et inimese hellitavat kätt tundsid loomad veel kasinamalt. Mida aeg edasi, seda enam mõeldi, kuidas loomi võimalikult vähese vaevaga kasvatada. Lautadesse mahutati aina enam loomi, neid söödeti järjest rohkem, et nad ruttu suureks kasvaksid või hästi palju piima annaksid.

Paljud inimesed arvavad, et nii peabki olema: võtame loomadelt ja maalt, mis võtta annab. Sest inimestel on ju süüa tarvis! Mina, sitasitikas Sass, nii ei arva. Sest ma olen näinud, mida see endaga kaasa toob. Mulla ramm, mis aitab taimedel kasvada, ei ole enesestmõistetav asi. Muld peab saama võimaluse hinge tõmmata, taastuda. Kui põldu igal aastal uuesti ja täpselt samal kombel kasutada, väsib ta ära. Vihm ja tuul räsivad maad aina rohkem ja kannavad selle osakesi minema. Muld ei suuda enam piisavalt vett hoida, taimed jäävad janusse, närbuvad ja kuivavad. Väetised ja mürgid imuvad maasse ja satuvad vette, kanduvad veekogudesse ja võivad reostada joogivee. Lõpuks on maa nii väsinud ja saastunud, et inimese lastel pole enam võimalik samal põllul sööki kasvatada, rääkimata sellest, et meie, sitasitikate lapsed seal elada saaksid.

Kui Sa vaid näeksid kõiki neid suuri traktoreid ja põllutöomasinaid! Need vuravad üle põllu, et see saaks küntud, külvatud, väetatud, mürgitatud, koristatud... Vahel käin põlluservas oma vana head lapsepõlvemaad piilumas – nukker hakkab. Missuguseks muutub maapind, kui rasked masinad nii tihti üle põllu sõidavad! Ja kui palju kahjulikke aineid kõik need traktorid õhku paiskavad! Sellise põllupidamise hingus annab tunda kaugete maade taha.

Meie, sitasitikad, ja teised mu armsad mullas elavad mutukad, saame väetamisest ja mürgitamisest kõige rohkem kannatada. No vaadake, kui väikesed me oleme! Juba kokkupuude tilga põllule paisatava mürgiga teeb meid väga haigeks või koguni tapab. Toit, mida sööma peame, on samuti rikutud. Näiteks mina, kes ma toitun sõnnikust, ei leia endale enam süüagi. Ja kui leiangi, on see saastatud ja ma saan seda süües mürgituse.

Igatahes kolisime oma sugulaste ja hõimlastega sellelt põllult ära. Seal polnud enam midagi süüa. Looduslik elu ja putukate sagimine, mis on põllu tervise hoidmiseks väga vajalik, jääb sellistel põldudel üsna kasinaks.

Nüüdseks Sa ehk mõistad, et loomulik ja õige on toitu kasvatada nii, nagu seda tehti ennevanasti – loodusega kooskõlas. Sellist põllu- ja loomapidamist kutsutakse tänapäeval mahedaks, mõnikord ka orgaaniliseks põllumajanduseks.

Põllupidajad teevad kõik selleks, et nende koostöö maapinna ja sealse eluga oleks kasulik mõlemale poolele. Talunikud soovivad, et muld oleks terve ja viljakas. Põllumaid ei väetata kunstlike väetistega ning umbrohtusid ja kahjulikke putukaid ei tõrjuta loodusele võõraste keemiliste ainetega. Selle asemel kasutavad põllumehed õigel ajal õiguid põlluharimise võtteid. See tähendab, et nad teevad kõiki põllutöid täpselt õigel ajal. Sellisel moel toimetavad talunikud on targad: nad teavad, et looduse rütmi arvestades saab ära hoida umbrohtude ja kahjurputukate vohamise. Ka tavaline põllumees saaks harida oma põldu nii, et loodus töötaks tema heaks.

Põldude toitmiseks on mahepõllumeestel mitmesuguseid võimalusi. Nagu vanasti, nii väetatakse praegugi maad sõnniku ja kompostiga. Iga kolme-nelja aasta tagant pannakse põllule kasvama ristik. See on tänuväärne taim, sest ta rikastab mulda teiste taimede kasvuks vajaliku lämmastikuga. Samuti armastavad ristikut väga mesilased.

Mulda saab toita ka herne- ja heintaimede segu kasvatamisega, kui need pärast niitmist põllule jätta, et loodus oma loomuliku teed pidi need taas mullaks teeks.

Igal aastal peaks põllule kasvama panna uued taimed. Kui ühel aastal kasvatatakse rukist, siis järgmisel aastal näiteks nisu, seejärel kartulit ja siis hernest.

Minule selline elu meeldib. Teistele sita-sitikatele ka. Ja vihmaussidele ja ämblikele.

Sellisele põllule tuleme lausa jooksuga elama. Saab rahuliku meelega oma toimetusi teha, puhtamat õhku hingata ja puhtast toitu süüa.

Ka loomade ja lindude kasvatamine mahedal viisil käib samamoodi kui vanasti. Loomapidajatele on tähtis, et loomad ennast hästi tunneksid. Öeldakse, et loomi ja linde peetakse vabapidamises. See tähendab, et nad saavad liikuda nii palju kui vaja ning süüa vaid puhast ja head toitu. Kui loomad haigeks jäävad, ravitakse neid enamasti looduslike vahenditega. Ja üldse – kui talunik valib, missuguseid loomatõuge ja taimesorte kasvatada, otsustab ta nende kasuks, mis saavad meie eestimates kliimas hästi hakkama ning on tugevad ja vastupidavad.

Kas Sa tead, kuidas leiba tehakse? Või saia? Ja millest on tehtud jahu? Ma räägin Sulle. Kõigepealt kasvatatakse põllul teravilja. Eestis on kombeks kasvatada rukist, nisu, otra ja kaera. Natuke ka speltanisu. Rukis on meie leivavili. Nisust tehakse saia- ja koogijahu. Otra kasutatakse karaski tegemiseks. Mäletan varasemat aega, kui odra kohta öeldi sepikuvili. Ja kaerahelbeputru oled Sa ometi süüdnud?

Ag a põllul kasvavast rukkist saab leib nii. Kui hilissuvel vili põllul kuldseks ja küpseks saab, lõigatakse see kombainiga ära. Vili viiakse kuivatisse kuivama. Seejärel minnakse kuiva viljaga veskisse, kus sellest jahvatatakse jahu. Jahu paneb aga pagar leivataignasse. Taigen sõtkutakse, kergitatakse, vormitakse pätsikesteks ja pannakse vups! ahju küpsema. Ja sealt see leib Sinu lauale satubki.

Kui Sa poest puu- ja köögivilja ostad, on see kahjuks tihtipeale pärit kaugetelt maadelt: Poolast või Hollandist või Hispaaniast või hoopistükkis teiselt poolt maakera Brasiiliast. Tavaliselt on need toodud soojematelt maadelt kui Eesti, sest seal kasvavad ja küpsevad puu- ja köögiviljad kiiremini. Puuvilju kasvatatakse suurtes viljapuuaedaes ja neid puid võib ühes istanduses olla sadu ja tuhandeid. Vilju viiakse sealt laiali üle maailma paljudesse riikidesse. Ka köögiviljade kasvatamise põllud ja kasvuhooned on väga suured, sest inimsuid, kelleni need kõik jõudma peavad, on väga palju.

Üha enam on poodides müügil meie oma talunike kasvatatud puu- ja köögivilja.

Uuri kindlasti poest õunu
ja kartuleid ostes, kas
need on ikka Eesti
mahetalunike
kasvatatud.

Kaugelt maalt toodud puu- ja köögiviljad on head, aga tegelikult peaksime eelistama oma kodumaa maitsvaid vilju. Kujuta ette, kui kaugel on meist Hispaania. Või näiteks Hiina. Selleks et kõik need õunad ja pirnid sealt kaugelt siia Eestisse tuua, on vaja väga palju sõita. Kaugematest paikadest laeva, rongi või lennukiga, natuke lähemalt suurte kaubaautodega. Selleks kulub väga palju kütust. Aga kui sõiduk tarbib kütust, paiskab ta õhku heitgaase, mis reostavad loodust. Mida kaugemalt on tarvis sõita, seda rohkem kahjulikke aineid sõidukist õhku satub. Öeldakse, et kaugelt maalt toodud puu- ja köögiviljadel on suur ökoloogiline jalajälg. See tähendabki seda, et jälg looduses ehk reostus on väga suur. Eestimaa on väike ja siin ei kulu ühest otsast teise sõitmiseks pooltki nii palju kütust ning loodus jääb puhtamaks.

Kuid on veel teinegi põhjus, miks peaksime eestimaist eelistama. Suurtes kasvandustes kasutatakse palju väetisi ja putukatõrjevahendeid, et saak hästi ja kiiresti valmiks ning kahjurite tõttu hukka ei läheks. Et puu- ja köögiviljad pika sõidu jooksul ei rikneks, korjatakse need enamasti ära toorelt ja pritsitakse neile aineid, mis aitavad viljadel säilida ja aeglustavad küpsemist. Kõik need ained jäävad aga puu- ja köögivilja sisse ning isegi kui Sa viljad hoolikalt ära pesed ja koorid, ei saa Sa neist ikkagi päris lahti.

Pidevalt selliseid vilju süües
jäävad inimesed
haigeks.

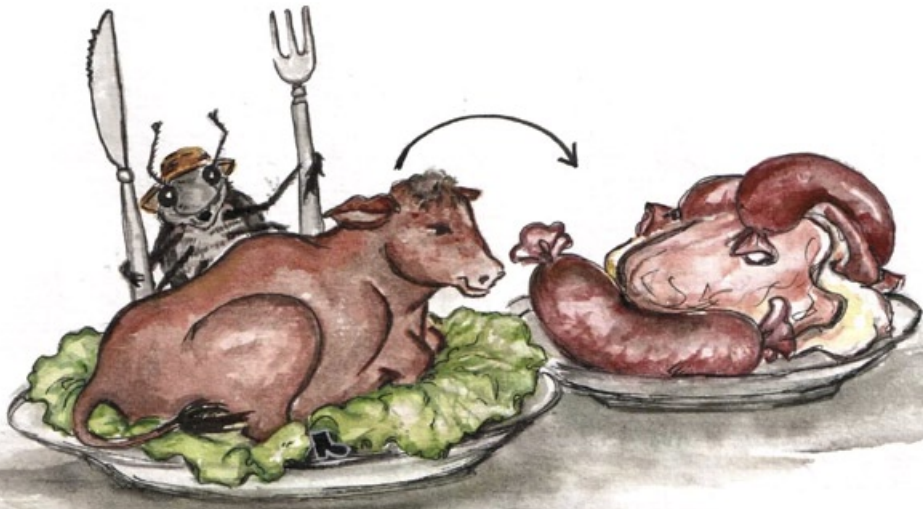
Seepärast pane võimaluse korral korvi meie omal maal kasvatatud õun või porgand, sest neid ei ole vaja nii suure hulga keemiliste ainetega turgutada. Või mis veel parem – osta puu- ja köögiviljad mahepoest või mõne tuttava taluniku käest, sest siis võid kindel olla, et seal pole kahjulikke aineid.

Inimesed ostavad piima peamiselt poest. Ent kas Sa tead, kust saab piim poodi? Või kust tuleb või ja jogurt? Piima annab lehm. Vanasti lüpsiti lehma käsitsi. See nõudis suurt tööd ja vaeva. Perenaine pidi ärkama hommikul vara, et minna lehma lüpsma, ega saanud öhtul enne magama, kui lehm oli jälle lüpstud. Tänapäeval on kõik lihtsam, lüpsimasinad teevad selle raske töö inimese eest ära. Värske lüpstud piim viiakse piimakombinaati, kus seda kuumutatakse ehk pastöriseeritakse, et see paremini säiliks. Ning seejärel pannakse piim pakendisse ja viiakse poodi.

Paljud toiduained, mida poest osta saab, on piimast: kohvi- ja vahukoor, keefir, hapukoor, kohupiim, kõiksugu juustud, või, jäätis. Igaühe valmistamiseks on oma moodus, kuid kõik saab alguse piimast. Kõige maitsevama jogurti saad siis, kui ostad talunikult või poest pastöriseerimata toorpiima ja õpid juuretise abil seda ise valmistama.

Paljud inimesed armastavad liha süüa, küll seda küpsetades ja grillides, küll singi või vorstina leivale pannes. Nagu enamiku toidu puhul, ei mõelda tihtipeale sellele, kust liha tuleb. Paljusid loomi – lihaveiseid, sigu, lambaid, kanu – kasvatatakse just liha pärast. Liha saamiseks tuleb loom või lind tappa. Selle peale mõtlemine võib nukraks teha. Aga looduses on ikka nii, et ühed loomad söövad teisi. Nõnda on ka inimesega, kes on kõigesööja, ja seepärast kuulub liha tema toidulauale. Nii et ainult mõtte pärast, kust liha tuleb, sellest loobuma ei peaks. Küll aga võiksid inimesed mõelda sellele, et tervislikuks toitumiseks peaks suurema osa igast taldrikutäiest moodustama köögivilja ja teraviljatooted ning väiksema osa liha.

Nagu puu- ja köögiviljade puhul, nii peaksime ka piima ja liha ostes eelistama kodumaist. Ja veel parem oleks, kui piim ja liha oleksid mahedad. Olen näinud nii- ja naasugust loomade kasvatamist ja võin kinnitada, et vabalt kasvanud loomad on rahulolevad ja õnnelikud. Nendelt saadud piim ja liha on kindlasti kõige parem. Loomakasvatustes, kus loomade heast enesetundest on tähtsam võimalikult suur piima-, liha- või munasaak, on loomad stressis. Neid peetakse tihtipeale kitsastes ruumides ja puurides ning neile söödetakse toitu, mis paneb nad kiiremini kasvama ja rohkem toodangut andma. Kui loomal on halb, vallanduvad tema kehas ained, mis panevadki looma end pahasti tundma. Need ained jõuavad ka lehma piima, kanade munadesse ja jäävad pidama loomade lihasse. See kõik mõjutab toidu maitset ja võib mõju avaldada ka inimese tervisele. Seepärast ongi tervislikum süüa nendelt loomadelt saadud toitu, kes on üles kasvanud heades tingimustes ja head sööta süües.

Eestimaa põldudel ja aedades kasvatatakse kõiksugu taimi: on neid, mille on aretanud meie oma maa inimesed, ja selliseid, mille seemned on siia toodud teistelt maadelt. Eestis saab kasvatada ainult neid taimi, millele sobib meie kliima – siin on aastas väga lühikest aega soe ning talved on külmad ja niisked.

Üks Eesti oma ja maailmakuulus taimesort on Sangaste rukis. 19. sajandi lõpus tuli Sangastes elav krahv Berg mõttele, et võiks olla üks teravili, mis sobiks kasvama just Eestimaale. Seda vilja kasvatatakse Eesti põldudel siiani. Peale selle kasvatatakse meil veel mitmeid taimesorte, mille eestlased on vanadel aegadel aretanud.

Minu suurimad sõbrad on Eesti oma tõugu loomad. Mõnesid neist kutsutakse ohustatud tõugudeks. See tähendab, et neid ei ole väga palju. Osa Eesti oma tõuge on põlised: neid on siinsetel maadel kasvatatud ammustest ajast. Põlised kohalikud tõud on kohanenud siinse kliima ja loodusega ning on terved ja vastupidavad. Paraku ei anna nad nii palju toodangut kui mõni teine tänapäeval kasvatatav loomatõug. Sellepärast kipuvad uued tõud kohalikke välja tõrjuma.

Eesti maatõugu veis on helepruuni värvi ilma sarvedeta piima andev veisetõug. Eesti maalambad on mitut värvi väikest kasvu head villaandjad. Eesti vutt on ainuke linnutõug, mis on just siin aretatud. Tema pisikesed kirjud munad maitsevad sulle kindlasti. Hobusetõuge, mida eestlased omaks peavad, on lausa kolm: sõbralikud ja väikesekasvulised Eesti hobused, tugevad ja jõulised Eesti raskeveohobused ning suured Tori tõugu tööhobused.

Mina, sitasitikas Sass siit mahetaluniku kartuli-põllu vaost, jätan seekord Sinuga hüvasti. Loodan, et said natuke aimu sellest, kust tuleb toit Sinu lauale, ja ka sellest, kuidas elame meie – põllumaa elanikud. Kutsun Sind põllu peale külla: nii saame oma vestlust jätkata. Otsi mind peenardelt ja põldudelt. Samuti vaata, kas leiad põlluservast minu arvukaid sõpru – rohutirtse, lepatriinusid, liblikaid, mesilasi ja muidu mutukaid. Ja pea meeles: kui Sina sööd tervislikku mahetoitu, käib hästi ka meiesuguste käsi.

ELF

Eestimaa Looduse Fond (ELF) on valitsusväline, nii poliitiliselt kui majanduslikult sõltumatu keskkonnakaitseorganisatsioon.

ELFi algatusel ja toel on loodud kaitsealasid ja viidud läbi ulatuslikke inventuure Eesti loodusväärtuste kaardistamiseks.

ELFi maaelu programmi tegevuste eesmärgiks on keskkonnateadlikkuse edendamine põllumajandustootjate ja tarbijate seas, vähendamaks tootmisega kaasnevaid kahjulikke mõjusid loodusele.

Väljaandja: Eestimaa Looduse Fond   Tekst: Annika Liivak
Illustratsioonid: Anneli Jõhvik   Kujundus: Eesti Loodusfoto
Autoriõigus: Eestimaa Looduse Fond ja autorid, 2013

ISBN 978-9949-9324-3-6

9 789949 932436

Trükis on välja antud
Keskkonnainvesteeringute Keskuse toel

ISBN 978-9949-9324-2-9 (kogu teos)
ISBN 978-9949-9324-3-6 (1. osa)
ISBN 978-9949-9324-4-3 (1. osa, pdf)

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS